

## Zapuščina Antona Rutarja

IVANKA URŠIČ

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je v zadnjih dveh letih pridobil velik del zapuščine Antona Rutarja, učitelja, tigroveca in publicista, doma iz Nove Gorice. Rutar si je del gradiva še zadržal, ker ga potrebuje pri delu, saj kljub devetim križem še vedno nadaljuje z zbiranjem in publciranjem gradiva o tigrovcih.

Življenjska pot Antona Rutarja je bila polna preizkušenj. Rojen je bil v hribovski vasi Čadrg na Tolminskem v kmečki družini, ki je štela enajst otrok. Starejši brat ni hotel študirati, zato je odšel Tone v Tolmin in se vpisal na učiteljsko pripravnico. Zaradi vojne je študij prekinil, nadaljeval je po vojni in leta 1923 maturiral. Jeseni leta 1923 je najprej poučeval v Temljinah, nato na šolah v Poreznu, Krmu, Grahovem in na Vipavskem. Objavljal je v primorskih časopisih, razširjal slovenski legalni in ilegalni tisk, poučeval slovenski jezik v šolah in v družinah. Italijanska oblast je začela odpuščati naše učitelje, mnogi so bili premeščeni v notranjost Italije. Leta 1928 so premestili tudi Rutarja v Paglieto (Abrucij). Po enem letu se je vrnil domov, pustil je učiteljsko službo in se posvetil ilegalni protifašistični dejavnosti. Postal je član organizacije Tigr, določen za delo na Goriškem. Prvič so ga zaprli leta 1930 in na procesu v Rimu 5. VI. 1931 obsodili na deset let zaporu. V zaporu je bil pet let, izključen je bil iz vseh javnih služb in pod strogim političnim nadzorom. Leta 1940 so ga aretirali in odvedli v koncentracijsko taborišče Isernia (Campobasso), pozneje so ga kazensko premestili v Montalbano. Po padcu fašizma je bil v bolnišnici v Firencah, od koder ga je sestra s pomočjo Rdečega križa odpeljala k sebi v Ljubljano. V Ljubljani se je vključil v OF. Po vojni je poučeval nekaj let v Nabrežini, nato v Čezsoči, Gorenjem Polju, Smasteh in Bači. Deloval je tudi v različnih organizacijah, prirejal je šolske veselice, proslave, režiral igre, vodil večerne tečaje za odrasle ... Pred upokojitvijo leta 1964 je bil tri leta vzgojitelj v Dijaškem domu v Novi Gorici, po upokojitvi je deloval v Društvu upokojencev.

V Rutarjevem življenju pa ima posebno mesto zbiranje in publciranje gradiva o ljudeh, ki so bili vključeni v organizacijo Tigr. Sodeloval je v dolgoletni borbi primorskih Slovencev za narodni obstoj, zato mu je to delo blizu. V sre nosi premnoge življenjske zgodbe, ne le tolminskih, pač pa tudi drugih tigrovcov.

Zbral, zapisal in objavil je ogromno spominov, življenjepisov in nekrologov. S tem pomembnim delom je začel že okrog leta 1953 oz. 1955, in sicer na prigovarjanje Alberta Rejea,

enega izmed vodilnih v organizaciji Tigr. "Zbiraj, zapiši, hrani, da se Tigrova sled ne izgubi," tako mu je dejal Berti Rejec, ko sta se na nekem srečanju v Tolminu o tem dogovorila. Zapiske iz prvih let mu je odnesel nekdo od "udbe" in mu jih ni nikoli več vrnil. Rutarjeva skrb za ohranitev kar najbolj velikega spoinina je zopet oživel, ko je začel prihajati k njemu Vid Vrenee, protifašistični delavec in publicist. Leta 1964 pa se je lotil zbirati bolj sistematično.

Najprej je obdelal domače kraje: Tolminsko, Kobariško, Bovško, Baško grapo, Soško dolino in Brda, nato Gorice, Vipavsko, Kras, Brkine, Pivško, Postojnsko in Istro. Čas je nezadržno brisal marsikateri spomin, premnogi se tudi že pokojni. Zato je Rutar o njih poizvedoval pri sorodnikih, prijateljih.

Zapuščina obsega 9 škatel (0,9 tm). Posamezne arhivske enote vsebujejo spomine in življenjepise tigrovcov, ki so delovali v posameznih krajih. Tak način ureditve mi je svetoval sam Rutar, ker meni, da se je mogoče tako približati organizacijski mreži (t.i. trojkam).

Zelo zanimivi so Rutarjevi zapisi, nastali doma v Čadrgu oz. v internaciji in njegov življenjepis. Posebno natančno je opisal obisk pri Hrvatih v Abruzzu. Opozoriti moram še na rokopis prispevka, objavljenega v Tolminskem Zborniku, z naslovom Kratak pregled delovanja ilegalne organizacije Tigr na Tolminskem 1927 - 1940 ter razprave Krivične trditve o vodstvu Tigr, objavljene v Bistriških zapisih. Iz zadnjega časa pa pritegne govor, ki ga je imel ob odkritju spomenika Danila Zelena.

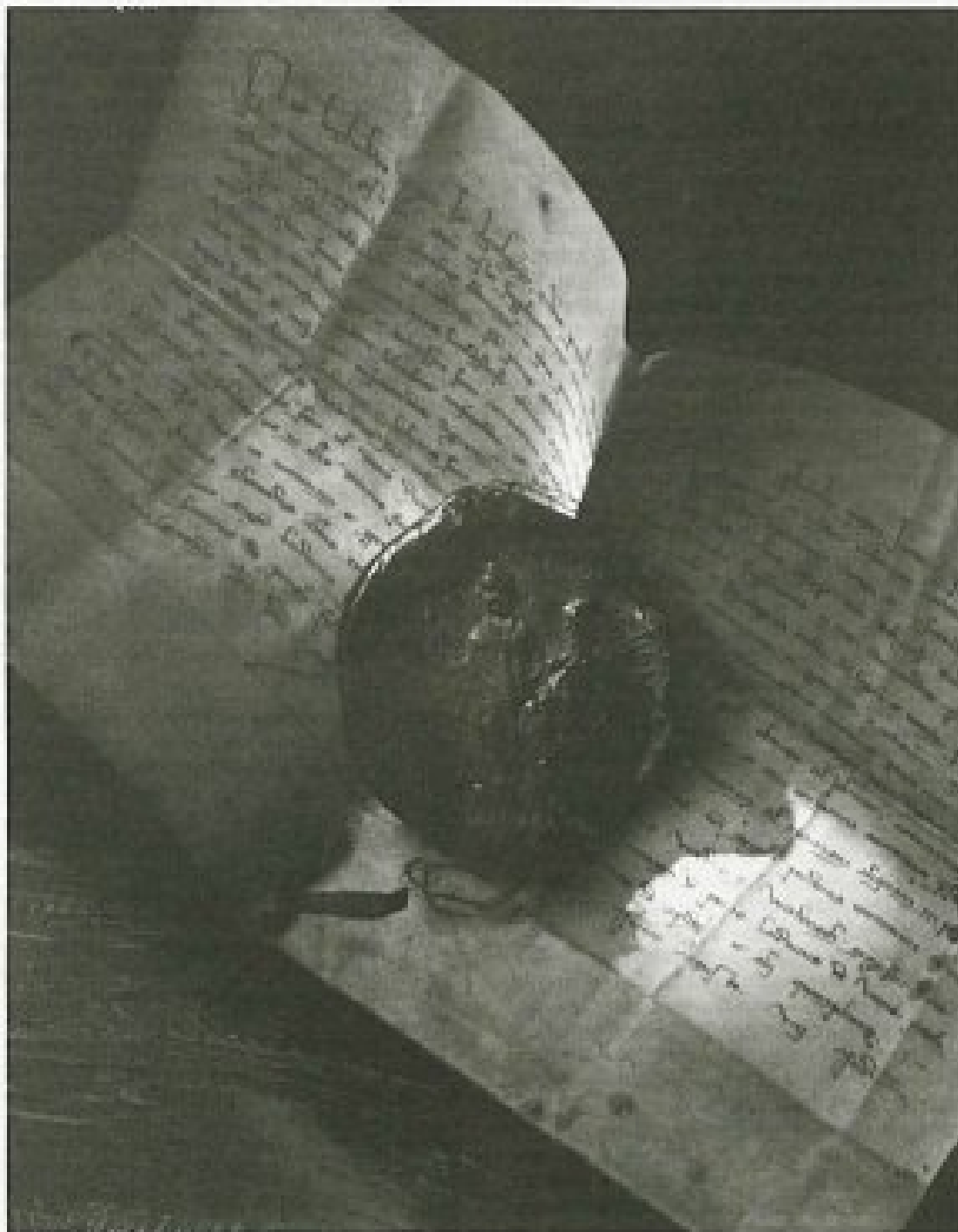
Poselno arhivsko enoto predstavlja korespondenca iz let 1957 do 1986, ki se v glavnem nanaša na pridobivanje najrazličnejših podatkov v zvezi s tigrovcji. Med korespondenti zasledimo: Zorka Jelinčiča iz Trsta, Ivana Škerjanea iz Izole, Albina Humarja iz Ljubljane, Jožeta Ujčiča iz Ilirske Bistrice in mnoge druge.

Kar tri tehnične enote vsebujejo okrog 65 drobno popisanih zvezkov, kjer je zbranih ogromno podatkov. V teh zvezkih je Rutar že nakazal organizacijsko mrežo organizacije Tigr.

Dragocene so tudi številne fotografije tigrovcov (293 kosov), med katerimi so tudi fotografije raznih društev, izletov, igralskih skupin, kot na primer: igralci "Divjega lovea" iz narodne čitalnice v Sv. Luciji 1922, dekliški krožek na Bukovem leta 1926, izletniki iz Podrage na Nanosu 1927, prosvetno društvo Idsko - godbeni odsek 1926-1927, pevski zbor v Čezsoči pod vodstvom Frána Sivea ...

Poseben sklop sestavljajo izrezki iz različnih časopisov, ki vsebujejo tigrovske problematiko. Rutarja pa so zanimala tudi druga področja. Med njegovo zapuščino najdemo zapise o slovenskih učiteljih, zdravnikih, spoznamo pa tudi druge dogodke iz obdobja med obema vojuama ter iz kasnejših let, vse do današnjega časa.

Zapuščina Antona Rutarja je velikega pomena za raziskovanje tigrovske problematike, saj je s svojim tridesetletnim delom prispeval k ohranitvi Tigrove sledi.



Listina oglejskega patriarha Bertolda, ki dovoljuje obdržati desetine opatu in konventu samostana sv. Marije pri Kostanjevici ter pečat patriarha Bertolda, sedečega na prestolu, izdana v Stični leta 1250. Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin, kronološka serija